

Integracije gospodarskih organizacij kot možnost za deviantna ravnanja

Alenka Žnidaršič-Kranjc*

Namen sestavka je prikazati ekonomske vzroke, ki pojasnjujejo, ali pa nasprotno, kažejo bistveno drugačno stanje kot nam ga prikazuje odkrivanje kaznivih ravnanj, ki se nanašajo na kršitve enakopravnosti pri opravljanju gospodarske dejavnosti in na ustvarjanje monopolnega položaja ter povzročanje motenj na trgu. Hiter pregled statističnih podatkov s tega področja namreč kaže, da pravzaprav nimamo kaznivih dejanj na tem področju, po drugi strani pa tudi število tovrstnih gospodarskih prestopkov ni tako veliko, da bi opravičevalo tako široko zastavljeno zakonodajo. Je torej obširna zakonodaja in sankcioniranje na tem področju, glede na stanje na področju integracij organizacij združenega dela v gospodarstvu, nepotrebna? Ali pa smo s posegom zakonodaje na to področje zajadrali v vode, ko bi odvetniki — pa tudi za to področje zadolženi inšpektorji in morda še kdo, lahko priznali, »da se ne znajdejo v gospodarskem pravu«. ¹ Je morda ekonomska veda padla na izpitu, ali pa ni ustrezne povezave med spoznanji na ekonomskem in pravnem področju? Vse to so možne teze. Katera pa je najbližje resnici?

Integracije organizacij združenega dela

Beseda integracija izhaja iz latinske besede »integratio«, ki pomeni izpopolniti neko stvar ali jo napraviti celovito. Tako integracija na splošno pomeni dopolnjevanje neke obstoječe enote, kakor tudi povezovanje delov v učinkovitejšo celoto. ² Pri nas štejemo integracije v gospodarstvu za izredno pomembne procese, ki naj bi pripomogli gospodarstvu do nove kvalitete, pri čemer pa srečamo v naši teoriji vsaj dve izredno različni interpretaciji ekonomske integracije. Prvo pojmovanje izvira iz nemške literature. Po tem pojmovanju se pri nas ekonomska integracija pojmuje predvsem kot združevanje gospodarskih organizacij z različnimi cilji. V ekonomski teoriji pa tako pojmovane integracije obravnavamo kot monopole ali pa kot oblike centralizacije kapitala. ³

* Alenka Žnidaršič-Kranjc, diplomirani ekonomist, magister poslovno organizacijskih znanosti, raziskovalni asistent. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti, Ljubljana.

¹ Primerjaj članek v časopisu Delo, Proces v Bihaču bo trajal do jeseni ali celo do konca leta, ponedeljek, 13. junija, str. 5.

² Primerjaj L. Kiauta, str. 238.

³ Glej F. Lipovec, str. 1, 5 in dalje.

Drugačno pojmovanje ekonomske integracije je pri nas redko. Vendar pa po Marksovi ekonomski teoriji ekonomska integracija pomeni proces, ki temelji na razvoju proizvodjalnih sil, ki postajajo med seboj vse bolj odvisne in potrebujejo vedno več dopolnjevanja in usklajevanja za svoje normalno delovanje in za normalen potek družbene reprodukcije. Takšno optimalno povezovanje proizvodjalnih sil je možno šele s podružbljanjem sredstev za proizvodnjo.

Zelo blizu tej opredelitvi ekonomske integracije je švedski ekonomist Gunnar Myrdal, ki pojmuje integracijo kot družbeni proces v katerem se odpravljajo ekonomske in socialne prepreke in se vzpostavlja enakost možnosti, zaradi česar narašča strnjjenost družbe in solidarnost vseh njenih članov. Lahko rečemo, da je ekonomska integracija družbenoekonomski proces v tem Marx-Myrdalovem smislu. Takšno integracijo pa ni možno izvajati samo ali predvsem, z združevanjem gospodarskih organizacij, temveč predvsem s sporazumevanjem in dogovarjanjem med organizacijami združenega dela.

Že iz same definicije ekonomske integracije v Marx-Myrdalovem smislu izhaja, da na tak način pojmovana in v tem smislu izvajana integracija ne more biti predmet opazovanja deviantnih ravnanj. Z vidika sestavka so zanimiva predvsem združevanja organizacij združenega dela. Tako se v nadaljevanju omejuje predvsem na ta ožji vidik pojmovanja integracij, ko poskuša z ekonomskega stališča pojasniti vzroke, da se določbe kazenskega zakona, ki se nanašajo na področje enotnosti jugoslovanskega trga in zavarovanje pred monopolom ter nelojalno konkurenco, ne uporabljajo.

Veljavna zakonodaja

Že 281. člen zvezne ustave določa, da je federacija po zveznih organih tista, ki ureja temeljna razmerja, s katerimi se ureja in zagotavlja ukrepe za enotnost jugoslovanskega trga ter ureja in zagotavlja ukrepe za preprečevanje monopolnega sporazumevanja in nelojalne konkurence. Na tej osnovi kazenski zakon SFRJ sankcionira dve kaznivi dejanji:

a) Kaznivo dejanje kršitve enakopravnosti pri opravljanju gospodarske dejavnosti, ki določa, da to kaznivo dejanje stori »kdor z zlorabo svojega uradnega položaja ali svojih pravic omeji svobodo gibanja in združevanja dela in repro-

dukcijskih sredstev na nekem območju, odreče ali omeji organizaciji združenega dela pravico, da se na nekem območju ukvarja s prometom blaga in storitev; spravi organizacijo združenega dela v neenakopraven položaj nasproti drugim organizacijam glede pogojev za delo ali pa promet blaga in storitev ali kdor omeji svobodno menjavo blaga in storitev».⁴ Ista dejanja pa so sankcionirana tudi z zakonom o temeljnih poslovanja organizacij združenega dela na področju blagovnega prometa in storitev v blagovnem prometu ter o sistemu ukrepov, s katerimi se preprečuje spodkopavanje enotnosti jugoslovanskega trga na tem področju.⁵

Če pa gre za področje izven blagovnega prometa pa odgovarjajo pravne ter odgovorne osebe v državnem organu po 674. členu Zakona o združenem delu, ki sankcionira kršitve na podlagi 21. člena tega zakona.⁶

b) Kaznivo dejanje monopolnega položaja, ki določa, da to kaznivo dejanje stori, »kdor sklene v organizaciji združenega dela, drugi samoupravni organizaciji ali skupnosti sporazum, s katerim se druga organizacija oziroma skupnost omejuje v svobodnem prometu blaga ali storitev na nekem območju ali z nekimi organizacijami, ali sklene sporazum, s katerim se kako drugače ustvarja monopolen položaj organizacije na trgu.« Ustvarjanje monopolnega položaja pa je tudi gospodarski prestopok.⁷

Namen navedbe zakonodaje na tem področju je bil prikazati široko zastavljeno zakonsko urejanje te problematike. Zanimivo ob tem je, da razširitev inkriminacij pravzaprav sodi v obdobje, ko je spremenjena zakonodaja z uvedbo nove ustave in zakona o združenem delu z reorganizacijo gospodarskih enot na tem področju napovedovala povečano decentralizacijo. Od kod torej potreba po obsežni inkriminaciji dejanj na tem področju? Posebej je to vprašanje umestno

⁴ Primerjaj Kazenski zakon SFRJ, ČZ Uradni list SRS, Ljubljana 1982, člen 161.

⁵ Glej Zakon o temeljnih poslovanja organizacij združenega dela na področju blagovnega prometa in storitev v blagovnem prometu ter o sistemu ukrepov, s katerimi se preprečuje spodkopavanje enotnosti jugoslovanskega trga na tem področju, Uradni list SFRJ 43/76 in 54/81.

⁶ Glej podrobneje citirane člene Zakona o združenem delu, ČGP Delo, Ljubljana 1976.

⁷ Primerjaj 163. člen Kazenskega zakona SFRJ, predvsem 3. in 9. člen Zakona o zatiranju nelojalne konkurence in monopolnih sporazumov, Uradni list SFRJ 24/1974. Monopolno sporazumevanje je tudi sankcionirano v Zakonu o združenem delu v 21. členu v zvezi s 647. členom.

ob ugotovitvi, da se določba starega kazenskega zakona, ki se je nanašala na to področje, v obdobju 1966—1972 sploh ni uporabljala⁸ in da se stanje v letih do danes ni spremenilo. Vzroke za to iščejo nekateri v dvojnem inkriminiranju takšnih ravnanj, saj so ta dejanja predvidena kot kaznivo dejanje in kot gospodarski prestopok ter se zato v večini primerov sodijo kot gospodarski prestopok.⁹ Nas na tem mestu ne zanima normativna sfera, niti politika pregona, temveč predvsem ali je pri nas dejansko tako malo kršitev na tem področju ali pa jih nismo sposobni spoznati in preprečevati. In če je tako, zakaj ne? Da bi lahko odgovorili na vprašanja, ki si jih zastavljamo, moramo pogledati, kakšni so bili pogoji gospodarjenja v šestdesetih in sedemdesetih letih, oz. kakšna je bila stopnja koncentracije organizacijskih enot v proizvodnji in trgovini v tem obdobju.

Ekonomske razmere šestdesetih in začetka sedemdesetih let

Ena izmed možnih hipotez je, da je do inkriminacije dejanj na področju enotnosti jugoslovanskega trga in preprečevanja monopolnega sporazumevanja lahko prišlo zaradi posnemanja veljavnih zakonodaj v svetu, ali pa zaradi dejanske ugotovljene potrebe na osnovi analize trga in združevanja gospodarskih organizacij.

Pregled ekonomske literature nam pokaže, da sodijo prve analize koncentracije v gospodarstvu in trgovini v leta, ko že ugotavljamo, da storjenih kaznivih dejanj ni. Obširnejše analize pa sodijo v pozna sedemdeseta leta.¹⁰ Navedeno kaže, da je sestavljalce zakonodaje na tem področju vodilo predvsem posnemanje tuje zakonodaje.

Kako opredeljuje navedeno problematiko tuja zakonodaja naj pokaže primer uporabe te zakonodaje v ZDA. Primernost združitve v tej deželi navadno ugotavljajo po »Clayton Act«, ki

⁸ Primerjaj P. Kobe, str. 167.

⁹ Glej hipotezo Davidovića, povzeto po P. Kobetu, že citirano delo, str. 167. Podrobneje o vzporednem pregonu gospodarskih prestopkov in kaznivih dejanj na tem področju pa glej tudi I. Zorman.

¹⁰ Prve vsaj objavljene študije tržne koncentracije sodijo šele v leto 1969. Primerjaj I. Drutter, Monopoli u trgovini na malo, str. 170—180 in I. Drutter, Tržišni aspekti koncentracije, str. 1—51. Tem analizam pa so sledile obširnejše, ki so šele vpeljale načine merjenja koncentracije v naše razmere. Glej predvsem Petrin T. in Popović R.

v Sekciji 7 prepoveduje vsako združevanje »na katerem koli področju poslovanja in v katerem koli delu države, če je posledica take združitve zmanjšana konkurenca, ali ustvarjena težnja k monopolu«. Podrobnejši pregled tega zakona z ekonomskega vidika pa kaže, da ocena združitve ob odločitvi glede kršitve zahteva: definiranje področja, na katerega bo nameravana združitev vplivala in določitev vpliva na konkurenco na tem področju.¹¹ Za oceno take kršitve so torej potrebne predvsem izdelane metode merjenja posledic določenih strukturnih sprememb. Te metode pa smo pri nas strokovno začeli preučevati šele v šestdesetih letih. To je bil prav gotovo eden od vzrokov, da konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let ugotavljamo le malo kaznivih ravnanj.

Kaj pa kažejo analize trga in združevanja organizacij združenega dela? Ali obstajajo objektivni pogoji, ki omogočajo sklepanje, da pri nas združevanj, ki bi zmanjševala enakopravnost jugoslovanskega trga in povzročala monopolni položaj določenih gospodarskih organizacij ni?

Analize koncentracije gospodarskih enot pri nas za obdobje od leta 1954 do 1976 kažejo, da je bilo v tem času, kar $\frac{3}{4}$ trgov oligopolnih oz. monopolnih. Le na četrtini trgov bi lahko govorili o konkurenčni strukturi trga. Sicer pa je opazno rahlo zmanjševanje stopnje koncentracije v zadnjih letih opazovanega obdobja. To pa ne pomeni, da je bilo zaradi tega spremenjeno poslovno obnašanje gospodarskih enot. Velika verjetnost je, da je bil na trgih, kjer govorimo o oligopolu, dosežen vsaj dogovor o ceni, ki je nad konkurenčno ceno, čeprav je pod kratkoročno ravnotežno ceno monopola.¹²

Visoka stopnja koncentracije v naši industriji pa je razvidna tudi iz mednarodne primerjave zaposlenih po skupinah dejavnosti. Primerjava pokaže, da je stopnja koncentracije zaposlenih pri nas, v primerjavi s to koncentracijo v Franciji, Italiji, Nizozemski, Belgiji in v Luxemburgu, največja. Od 39 primerljivih tržnih skupin imamo celo v primerjavi z Luxemburgom v 15 skupinah večjo koncentracijo gospodarskih enot, v primerjavi z ostalimi državami pa v 30 do 36 skupinah.¹³

Koncentracija gospodarskih enot v našem gospodarstvu je izredno visoka. Nekateri, sicer

izredno skopi empirični podatki pa kažejo, da jo je združevanje gospodarskih enot še povečevalo predvsem na ožje opredeljenih trgih.

Nekateri podatki nakazujejo, da je bil pri nas osnovni dejavnik eksterne rasti gospodarskih organizacij dejavnik tržne koncentracije, zaradi doseganja neke tržne moči. Združevanja so bila izredno ozemeljsko zaprta. S tem se je povečevala krajevna zaprtost trga in krajevni monopol združenih organizacij tako, da so združene organizacije postale edini ponudnik na krajevnem trgu. V obdobju 1965—1974 je bilo v povprečju od vseh združitvev kar 63,7 % v okviru iste občine, 11,8 % na področju sosednjih občin in 21,6 % znotraj republike. Le 2,8 % združevanj je potekalo med gospodarskimi organizacijami iz več republik. Ta struktura se v posameznih letih ni bistveno spreminjala. V tem obdobju je bilo v povprečju kar 50,4 % združitvev v okviru iste skupine dejavnosti, 14,4 % v okviru iste dejavnosti in 35,5 % v okviru različnih dejavnosti, kar potrjuje teoretične teze v domači literaturi, da poteka večina združevanj gospodarskih organizacij pri nas v vodoravni smeri ali pa v smeri konglomerata. Prav vodoravna združevanja pa povečujejo tržno moč združenih gospodarskih organizacij, saj se združujejo konkurenti. Konglomeratna združevanja pa povečujejo tržno koncentracijo in tako koncentracijo ekonomskega bogastva ter gospodarske moči v družbi.

Tako do leta 1976. Kako pa kasneje? Na žalost, ekonomska teorija na to še ni dala odgovora. Pa ne zato, ker morda ne bi hotela. Vendar pa je spremenjena zakonodaja na področju oblik združevanja gospodarskih organizacij vnesla popolno zmedo v statistične podatke s področja združevanj gospodarskih organizacij prav v trenutku, ko bi jih naša spremenjena zakonodaja najbolj potrebovala.

Tako imamo na nivoju SFRJ v letu 1977 zadnjič obdelane podatke iz zaključnih računov organizacij združenega dela po konsolidiranih bilancah na nivoju delovnih in sestavljenih organizacij združenega dela, pri čemer je delovna organizacija še vedno tržni subjekt. Zavod za statistiko je prenehal natančneje obdelovati področje združevanj, kot je to storil zadnjič v letu 1974 v svojem Radnem dokumentu o integracijama u privredi u SFRJ, podatke pa je objavil tudi v Statističnem godišnjaku za leto 1975. Dokler ne najdemo neke nove metodologije, ali

¹⁴ Glej Integracije u privredi SFRJ, 1965—1974.

¹¹ Povzeto po D. E. Rosenthal in W. Blumenthal, str. 402.

¹² Primerjaj T. Petrin, str. 140—149.

¹³ Primerjaj T. Petrin, str. 150—155.

začnemo zbirati podatke posebej za namene spremljanja združevanj gospodarskih organizacij, bo resnično stanje na tem področju ostalo skrito. Nekatere ocene kažejo, da se koncentracija po letu 1976 ni bistveno znižala.

Rezultati prikazanih empiričnih raziskav in teoretičnih ugotovitev kažejo, da obstaja velika verjetnost, da so (nekatera oz. večina) združevanja organizacij združenega dela v preteklem obdobju v veliki meri zmanjševala enotnost jugoslovanskega trga in povečevala (ustvarjala) monopolni položaj določenih organizacij združenega dela na jugoslovanskem trgu, posebej pa na omejenih krajevnih trgih. Obstaja torej velika verjetnost, da smo bili priča kaznivim ravnanjem na tem področju, da pa ustrezni zakonodajni, kontrolni in državni organi v preteklosti na taka ravnanja niso reagirali, kot nam kaže uradna statistika odkritih kaznivih ravnanj na obravnavanih področjih.

Zato je v tem kontekstu zanimiv še en vidik teh ravnanj — namreč škodljivost oz. nevarnost tega ravnanja za zavarovanje določene vrednote ali dobrine. Poleg tega pa tudi ali pomeni tako ravnanje samo kršitev nekega predpisa ali pa je s takim ravnanjem zavarovana dobrina neposredno ogrožena oziroma celo poškodovana.¹⁵

Posledice združevanj organizacij združenega dela

Izidi anketiranja o nagibih za združevanje organizacij združenega dela kažejo, da je bil eden izmed glavnih nagibov za rast gospodarskih organizacij pri nas rast tržne moči.¹⁶ Po drugi strani pa rezultati redkih empiričnih raziskav kažejo, da povečana tržna moč ni prinesla kakšnih večjih pozitivnih ekonomskih učinkov. Tako je D. Pučko ugotovil, da je za jugoslovanske konglomerate značilna višja stopnja rasti števila zaposlenih in relativno višja raven povprečnih osebnih dohodkov kot so povprečja v pagonah oz. dejavnostih. Prav tako je zanje tudi značilno, da dosegajo podpovprečne stopnje rasti celotnega prihodka, dohodka na zaposlenega, donosnosti in ekonomičnosti. Podobne rezultate kaže tudi analiza uspešnosti združitve v SOZD-e v gradbeništvu SRS.¹⁷

¹⁵ Primerjaj L. Bavcon in A. Šelih, str. 20.

¹⁶ T. Petrin, str. 158.

¹⁷ Glej podrobneje D. Pučko, str. 95—126 in 159 do 161 in A. Žnidaršič-Kranjc.

Slabši rezultat je posledica dejstva, da precejšnje število združitvev ni bilo plod nujnega tehnološko-ekonomskega povezovanja. Zato v takih združenih enotah ni bilo mogoče priti do povečanja ekonomskih učinkov, ampak so nekatere od združenih delovnih organizacij proizvajale z izgubo.

Vendar pa so rezultati poslovanja teh organizacij še slabši, kot pa nam kaže analiza knjigovodskih podatkov. Le-ti lahko v pogojih omejene konkurence vsebujejo tudi razne rente in odsevajo podcenjeno ali precenjeno vrednost proizvoda ali stroškov. Z izkoriščanjem svojega monopolnega ali oligopolnega položaja pa lahko te gospodarske organizacije pritiskajo zaradi svoje gospodarske moči na politične in upravne organe, tako da lahko izsilijo povečanje cen za svoje proizvode in si zagotovijo cenejše tvorce s cenejšim uvozom, ugodnejšimi posojili. Priborijo pa si lahko tudi ugodnejše delitveno razmerje v korist osebnih dohodkov. Vendar pa zaradi nekega nadzora javnosti ta izplačila osebnih dohodkov ne morejo biti tako velika, da bi bila monopolna renta v njih očitna, saj bi to povzročilo pritisk na gospodarsko organizacijo in odvzem monopolne rente. Iz tega pa sledi, da je za take gospodarske organizacije ugodnejše, če se odločajo za lagodno in celo neodgovorno proizvodnjo. To se kaže v tem, da ne skrbijo za racionalizacijo proizvodnje in druge izboljšave, pa kljub temu izplačujejo višje osebne dohodke. Lahko pa se zgodi, da so ti osebni dohodki celo nižji kot bi bili v konkurenčnem okolju, pa izkoriščajo prednosti monopola z nesposobnostjo, lagodnostjo, nedisciplino.

Zato je v sedanjih razmerah pri nas bistvo monopolne moči v zaščiti pred negativnimi posledicami nerentabilnih vlaganj in neizkoriščenimi zmogljivostmi, skratka, kolektivom je zajamčeno lagodno življenje kljub neučinkoviti proizvodnji, kljub proizvodnji, ki ne povečuje blaginje skupnosti v taki meri, kot bi bilo ob danih proizvodjalnih sredstvih tehnološko možno. V neizenačenih pogojih poslovanja imajo velike združene gospodarske organizacije zaradi gospodarske moči, bolj kot vse druge, na uporabo večjo količino »lastnih sredstev«. Zato vnašajo v naš ekonomski sistem skupinsko lastninske težnje in miselnost, da lahko s svojimi sredstvi delajo po svoji volji.

Po drugi strani pa združevanja pri nas vodijo tudi v neoptimalno strukturo glede velikosti

gospodarskih organizacij. Podatki kažejo, da je premajhen delež delavcev zaposlen v gospodarskih organizacijah z manjšim številom zaposlenih. To pa vodi v neusklajenost med izbiro proizvodov in strukturo povpraševanja. Posledica tega je nezadovoljevanje družbenih potreb. Proizvodnja je predraga, saj poteka v premajhnem obsegu v prevelikem obratu.¹⁸

Povzročena škoda na področju neustreznih združevanj se nam torej kaže v obliki manjše učinkovitosti celotnega gospodarstva, višjih cenah, delitvah mimo rezultatov dela, v slabi izbiri proizvodov in nezadovoljevanju družbenih potreb ter celo v izgubah.

»Družbena prisila« k združevanju?

Pri tem pa je pomemben še en vidik združitve. Namreč, v čigavem interesu je združitev izpeljana. Gornji empirični podatki kažejo, da v interesu celotnega kolektiva združenih gospodarskih organizacij, ki ob manjšem in manj kvalitetnem delu lahko pridobiva večje osebne dohodke, na račun širše družbene skupnosti. Združitev je po nekaterih zapisih tudi težnja vodstva, zaradi želje po pridobitvi ekonomske moči, ki omogoča pridobitev finančne moči, ta pa zopet omogoča ekonomsko moč, ki se kaže v možnostih pobiranja ekonomske rente zaradi višjih cen in možnosti vplivanja na politiko dodeljevanja kreditov in drugih prej omenjenih ugodnosti.¹⁹

Če je tako, zakaj drugi avtorji ugotavljajo, da v gospodarski organizaciji pri nas ni nosilcev, ki bi težili k integracijskim procesom neodvisno od razmer v našem gospodarstvu? K združevanju pa jih ne sili niti ekonomska nuja.²⁰ Zato nekateri avtorji ugotavljajo potrebo po »ekonomski prisili«, ki naj pokaže gospodarski organizaciji, kaj je njen interes.²¹ Spet drugi, kot možne nosilce te spodbude imenujejo celo ZK.²² Da nekakšna prisila dejansko obstaja, kažejo zapisi tudi drugih avtorjev, ki pa dalje ugotavljajo, da bo posledica »prisilne« združitve nižja storilnost zaposlenih, kot pa je bila storilnost prej samostojnih gospodarskih organizacij.²³

¹⁸ T. Petrin, str. 164—170.

¹⁹ T. Petrin, str. 87.

²⁰ J. Jerovšek, str. 25.

²¹ S. Kovač, str. 35.

²² J. Jerovšek, na istem mestu.

²³ T. Petrin, str. 158.

Strukturalna odklonskost?

Iz povedanega pa bi lahko zaključili:

— da so višji osebni dohodki v primerjavi z vloženim delom, v velikih gospodarskih organizacijah po združitvi pri nas prej posledica kot pa vzrok združevanja;

— da niso delovni kolektivi kot celota iniciatorji združitve;

— da se nam kot možni iniciator kaže vodstvo organizacije združenega dela, zaradi pridobitve nekih materialnih in nematerialnih koristi zase ali za kolektiv;

— da se nam kot iniciator združitve kažejo tudi subjekti izven gospodarskih organizacij: nekakšna »širša družbena skupnost«, oziroma posamezniki ali institucije v njenem imenu, ki spodbujajo ali celo zahtevajo združevanja in to kljub znanim negativnim posledicam teh združitve za to isto »širšo družbeno skupnost«, do katerih, kot dokazujejo empirični podatki, v splošnem prihaja v našem gospodarstvu;

— vse to pa ob dejstvu, da sta zmanjševanje enakopravnosti in ustvarjanje monopola kaznivi ravnanji;

— empirični podatki kažejo, da obstaja velika verjetnost, da so taka ravnanja v praksi pogosta, čeprav jih ne sankcioniramo kot kazniva dejanja. Tudi druga kazniva ravnanja na tem področju so odkrita le v manjši meri.

V naših razmerah so že zaradi ureditve upravljanja in vodenja, nosilci združitve, ki sprejemajo tudi odgovornost za posledice neka kolektivna telesa — delavski sveti ali v primeru, ko je odločitev sprejeta z referendumom, celo celoten kolektiv — torej vsi upravljalci. Ti upravljalci niso spodbujevalci, načrtovalci, navdihovalci teh pojavov, vendar pa mimo njih in brez njihovega pristanka, odločitev o združitvi ne more biti sprejeta. Združitve organizacij združenega dela so lahko s strani teh upravljalcev v prvi fazi celo zavrnjene, po dolgotrajnem prepričevanju pa nazadnje sprejete. Celo več. Ti isti upravljalci, ki so nosilci sprejetih odločitev in odgovarjajo za posledice te odločitve, so navsezadnje lahko tudi žrtve teh pojavov.

Tako zastavljen problem pa zahteva obravnavanje vsaj s treh vidikov.

Na eni strani se kaže deviantnost na tem področju kot podjetniškospupinska odklonskost. Odločitve o združitvi sprejemajo samoupravni organi (na pobudo kolegijskega ali kakega drugega organa). Zavedajoč se (ali pa tudi ne), da

bodo na tak način pridobili organizaciji združenega dela v primerjavi z drugimi organizacijami neke nedopustne koristi, na račun neke, v danem trenutku znane ali neznane žrtve.²⁴ Osnovni cilj je doseganje dobička za vsako ceno, možnosti doživljanja nedela kot prednosti, ipd.

Na drugi strani se nam deviantnost na področju združevanj kaže v širšem smislu kot strukturalna odklonskost. To je kot odklonskost kolegijskih organov, vodstva gospodarske organizacije, skupin ali sploh struktur, ki opravljajo pomembne vloge bodisi v gospodarstvu ali v politiki določene ožje družbeno politične skupnosti, za državo, delovno organizacijo in še koga.²⁵ Cilji teh skupin so lahko tudi podjetniškospinski, vendar pa ne samo to. K odločitvi za združevanje lahko te strukture vodijo čisto drugačni razlogi, ki s podjetništvom nimajo prave zveze, kot npr. pridobitev neke politične moči, vpliva na določanje in delitev v širši družbeni skupnosti zaradi velikosti »svojih« organizacij in podobno.

Tovrstna kriminalnost se kaže kot opravičljiva odklonskost, ki ji daje poudarek zlasti to, da so njeni povzročitelji na odgovornih državnih, gospodarskih, političnih in podobnih položajih. Svojo moč, ugled in družbeni položaj zlorabljajo za vplivanje na sprejetje in izpeljavo določenega ukrepa, ki pomeni nezakonitost, čeprav od takega ravnanja neposredno nimajo nekih koristi. Povzročitelji take odklonskosti so res ljudje, skupine, združbe, gospodarske organizacije, državni organi, toda v korist ali v imenu določene združbe, skupine, ipd. V tem smislu se nam tudi odklonskost na področju združevanj organizacij združenega dela kaže kot strukturalna odklonskost in tudi posebej kot podjetniškospinska odklonskost.²⁶

Čeprav prikazana podjetniška odklonskost predstavlja obliko strukturalne odklonskosti, pa se potreba po ločenem prikazu obeh skupin kaže zaradi dejstva, da skupine z neko gospodarsko ali politično močjo v okviru organizacije združenega dela ali izven nje lahko vplivajo na samoupravne organe, kot nosilce moči sprejemanja odločitve v organizaciji združenega dela. Samoupravni organi ali vsi upravljalci določene organizacije združenega dela sprejmejo določen

sklep zaradi različnih razlogov, kot so npr. zaupanje v tuje ali nezaupanje v lastno znanje, bojazen pred močjo posameznikov ali skupin, ipd. Pri tem pa so razlogi in cilji, ki vodijo organizacijo združenega dela oz. njene upravne organe, v primeru podjetniškospinske odklonskosti lahko bistveno drugačni, kot v primeru širše pojmovane strukturalne odklonskosti.

In ne nazadnje. Na osnovi sklepov o prisili k združevanju organizacij združenega dela ne smemo zanemariti možnosti, da je v ozadju združevanj tudi kriminaliteta belega ovratnika, čeprav so odnosi v našem samoupravnem socialističnem sistemu bistveno drugačni od podjetniškega kriminala v kapitalističnem svetu. Poznavajoč človeško naravo je vendarle težko verjeti, da vsa odklonskost povezana z združevanjem temelji le na strukturalni ali podjetniškospinski kriminaliteti, v imenu in za korist neke večje skupine, organizacije združenega dela, ne pa posameznika. Dejstvo pa je, da je korist za posameznika v končnem seštejku majhna. Veliko manjša, kot se lahko koristi za določeno skupino ali kot so škode za celotno družbeno skupnost. Ne smemo pa na to možno korist pozabiti, saj je v končni instanci lahko pričakovana korist posameznika spodbujevalec odklonskosti.

Zaključek

Samo spoznanje o razsežnosti odklonskosti na področju združevanj organizacij združenega dela pri nas je lahko šele osnova za širše preučevanje problematike na tem področju.

Predvsem mora voditi v preučevanje razlogov za tako odklonskost. Zaradi kompleksnosti problematike, povezane z združevanjem organizacij združenega dela, pa najdeni razlogi lahko pojasnijo razloge za določeno ravnanje posameznikov in skupin v poslovanju organizacij združenega dela v danem gospodarskem in političnem okolju. Nikakor se ne smemo zadovoljiti z interpretacijo, da je deviantno ravnanje edini možni način za uspešno gospodarjenje določene celice in da potekajo kršitve samo in izključno v korist boljšega gospodarjenja te celice. Tako razmišljanje namreč vodi v poudarjanje razlike med interesom organizacije združenega dela in interesom širše družbene skupnosti.

Kot osnovni kriterij združevanja organizacij združenega dela se navaja širši družbeni interes, pri tem pa se interes organizacije združenega

²⁴ Glej več o podjetniškospinski odklonskosti v J. Pečar, Družba in podjetniškospinska odklonskost, str. 53–66.

²⁵ J. Pečar, Strukturna odklonskost, str. 277.

²⁶ Glej več o strukturalni odklonskosti v J. Pečar, Strukturna odklonskost, prav tam.

dela za maksimizacijo dohodka opredeli kot skupinsko podjetniški interes. Prav interes te družbene skupnosti pa je tisti, ki v naših razmerah opravičuje prisilo k združevanju in v končni fazi vodi v odklonskosti na katere smo opozorili.

Vendar pa je nujno problem združevanja pa konec koncev tudi vsakega poslovanja, postaviti tudi v socialističnem samoupravnem sistemu malo drugače: osnovni razlog vsake združitve mora biti ekonomski motiv, kriterij doseganja nekkih širših družbenoekonomskih ciljev pa je lahko uporabljen šele, ko je z nameravano združitvijo opredeljen ekonomski motiv. Nikakor ne obratno, pri čemer pa nam nato zmanjka moči in možnosti za doseganje kriterija ekonomskega motiva. Naj to kratko pojasnim.

Tudi ob upoštevanju družbenoekonomskih ciljev, kot so dohodkovna izenačenost, neposredno samoupravljanje, uspešno tekmovanje socialističnega načina proizvodnje s kapitalističnim, združbljanje in oblikovanje socialističnih samoupravnih razmerij ter polna zaposlenost, se izkaže, da bi vse naštetje cilje lažje dosegli, če bi potekalo združevanje v skladu z ekonomskim motivom gospodarskih organizacij. Načelo solidarnosti se namreč v daljšem obdobju ne more

omejiti samo na osnovno celico gospodarstva, npr. na temeljno organizacijo združenega dela. Najprej zato, ker bi bila to le delna solidarnost, če bi pokrivali izgubo ene temeljne organizacije z dohodkom drugih temeljnih organizacij. Če bi to trajalo dalj časa, bi to zmanjšalo ponudbo nadpovprečnega upravljanja in vodenje v gospodarstvu. In drugič, če so podpovprečne gospodarske organizacije nujne v družbi, zaradi kakršnihkoli razlogov, potem njihov dohodek ne more biti odvisen samo od uspešnosti tistih gospodarskih enot, ki so z njo združene v npr. delovni organizaciji. Družbena potreba po obstoju podpovprečnih gospodarskih organizacij zahteva, da sta ekonomska in socialna solidarnost dolžnost celotnega združenega dela.

Samo doseganje interesa organizacije združenega dela in družbenega interesa lahko dolgoročno vodi k učinkovitosti celotnega gospodarstva. Pri čemer pa mora biti kriterij tega interesa dejansko ekonomski motiv in točno opredeljen družbeni motiv, ne pa interes določene strukture, ki deluje v »interesu družbe«. Opredelitev razlogov za delovanje teh struktur nam lahko šele pojasni razloge za deviantnost na področju združevanja organizacij združenega dela in širše poslovanje organizacij združenega dela.

Uporabna literatura:

1. Bavcon, L. in Šelih, A.: **Kazensko pravo**, Ljubljana, ČZ Uradni list 1980, 436 s.
2. Drutner, I.: Monopoli u trgovini na malo i društveno političke zajednice. **Nova trgovina**, Zagreb 1969/4, s. 177—180.
3. Drutner, I.: Tržišni aspekti koncentracije. **Ekonomске studije**, Zagreb 1969/3, s. 1—51.
4. **Integracije u privredi SFRJ. 1965—1974**, Radni dokument Saveznog Zavoda za statistiku, Beograd 12. IX. 1975, 25 s.
5. Jerovšek, J.: Teoretične predpostavke integracije v gospodarstvu. V **Integracije v gospodarstvu**, Ljubljana, Delavska enotnost 1984, 267 s.
6. Kovač, S.: Integracija i produktivnost. **Produktivnost**, Beograd 1967/1, s. 26—38.
7. Kiauta, L.: Oblike in motivi rasti gospodarskih organizacij. **Ekonomska revija**, Ljubljana 25/1975/3—4, s. 232—241.
8. Kobe, P.: **Gospodarska kazniva dejanja v veljavnem kazenskem pravu in potrebe po reformi glede na razvoj gospodarskega sistema**. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri pravni fakulteti v Ljubljani 1974, 187 s.
9. Lipovec, F.: **O združevanju podjetij**. Ljubljana, Inštitut za ekonomiko in organizacijo podjetja RCEF 1969, 25 s.
10. Pečar, J.: Družba in podjetniško skupinska odklonskost. **Antropos**, Ljubljana 3/1981/1, s. 53—68.
11. Pečar, J.: Strukturalna odklonskost. **Revija za kriminalistiko in kriminologijo**, Ljubljana 32/1981/4, s. 277—287.
12. Petrin, T.: **Analiza vzrokov koncentracije organizacijskih enot v industriji in trgovini Jugoslavije v letih 1954—1976**. Doktorska disertacija, Ljubljana, Ekonomska fakulteta Borisa Kidriča 1981, 360 s.
13. Popović, R.: **O koncentraciji — udruživanju rada i sredstava u tekstilnoj industriji Jugoslavije**. Doktorska disertacija, Zagreb, Ekonomski fakultet 1978, 451 s.
14. Proces v Bihaču bo trajal do jeseni ali celo do konca leta. **Delo**, Ljubljana 13. junija, str. 5.
15. Pučko, D.: Prikaz in analiza gospodarskega razvoja in finančne uspešnosti anketiranih organizacij združenega dela. V: **Konglomerat kot način rasti podjetja v gospodarstvu SFRJ**. Ljubljana, Raziskovalni center Ekonomske fakultete 1975, 482 s.
16. Rosenthal, E. in Blumenthal W.: **Antitrust Guidelines**. V: M. L. Rock, **Mergers and Acquisitions**, New York, McGraw-Hill Book Company 1987, s. 401—411.
17. Tušek, M.: **Gospodarska kriminaliteta in kriminaliteta belega ovratnika**: Ljubljana, Inštitut za kriminologijo 1980; s. 1—28.
18. Zorman, I.: Problematika vzporednega pregona gospodarskih prestopkov in nekaterih prekrškov,

ki imajo elemente kaznivih dejanj. Gradivo za seminar. **Nekatera materialno in procesno pravna vprašanja gospodarske kriminalitete**, Bled 7. in 9. oktober, 1982, s. 14.

19. Žnidaršič-Kranjc, A.: **Poskus ocene ekonomske uspešnosti integracij v SOZD-e v gradbeništvu SR Slovenije**. Diplomsko delo. Ljubljana, Ekonomska fakulteta 1981, s. 68.

UDC 334.75/.751

Mergers and acquisitions of work organizations as opportunities for deviant behaviour

Žnidaršič-Krajnc, Alenka, M. A. Economics, Research Assistant, Institute of Criminology, Ljubljana, Yugoslavia

Mergers and acquisitions of work organizations are one of the reasons for the growing inequality of the Yugoslav market and monopolistic situation, which means in this sense a violation of the extensive economic legislation in our country. The reasons for sanctioning criminal offences in this field may be economic and are manifested in several ways: by vague methodology of defining such notions as »equality of market« and »monopoly« in our legislation; our economic practice exercised in the '60s; abandoning collection of data on merges of work organizations; by abandoning systematic col-

lection and analysis of data at the level of work organizations and composite organizations of associated labour at the Yugoslav level, which was all due to the modified legislation in the field of organizational units.

On the other hand there is a structural and business deviancy, which is also related to the merger and acquisition processes as well as to white collar crime, where the state or its inspection services do not possess enough knowledge, power and desire to be confronted with this kind of deviancy.